دُرَرُ التیجان

(تالیف منیف)

دوحۂ چمنستانِ شہادت و شرافت نو بادۂ گلستانِ سعادت و سیادت

الحبیب اللبیب والادیب الاریب

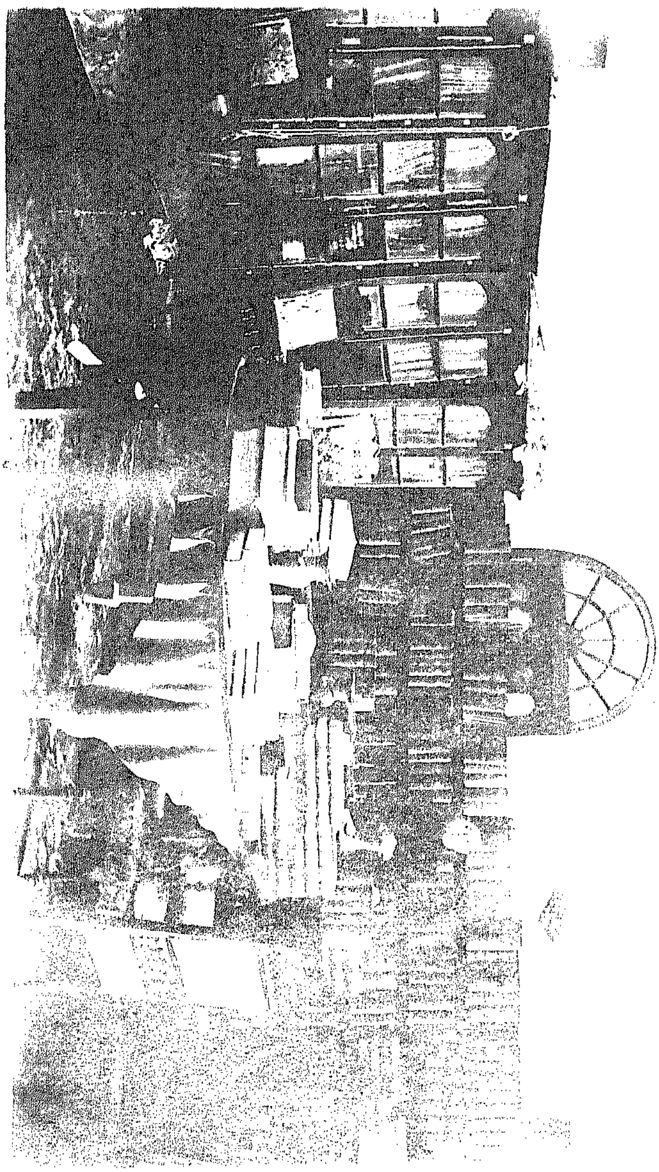
السید محمد حیدر سلمہ اللہ تعالیٰ

باہتمام سید علم رضا

مطبع انوار الاسلام حیدرآباد دکن طبع و شائع رضا بخش ... عالمگیر

۱۸ اپریل ۱۹۳۲ء

سه چهار صد به کتب خانهٔ خود عکاس خانه ملکی بیشتر بود حالا

بسم الله الرحمن الرحيم

إنّ أحلى ثمرات تتلذّذ منها ألسنة الأنام وأطيب نفحات
تتعطّر بها مشامّ الكلام حمد الله الذي شاهر
سيف الانتقام والاصطلام على عبدة الأصنام والكفرة
الأغنام وأثمن قلائد تعلّق في أعناق خرائد البيان
وأحسن حلي تتوشّح بها عرائس التبيان نعت رسوله
الذي أضاء رحاب الآفاق من قناديل الهداية والإرشاد
وطهّر الأرض من أوساخ أهل الغواية والعناد
وحماته الدالّين على خير المسالك المستضيء بأنوارهم
ظلمات الحوالك المنقذين لأوليائهم من مهاوي
المهالك الناهجين لأفضل المناهج والمدارج
صلوات الله عليهم أجمعين صلاة دائمة نامية باقية إلى
يوم القيام التي تنير صدور الأحبّاء الكرام وترغم آناف الأعداء
اللئام

اما بعد عرض میکند بندۂ احقر سید محمد حیدر الحسنی الحسینی الاردستانی
ابن جناب مستطاب سید اعجاز حسین صاحب قبلہ مدظلہ العالی
ما دام الایام واللیالی

کہ افراد خانوادم از قدیم الایام صاحبانِ سیف و قلم بودہ اند و گمان می برم کہ همگی دودمان ہائے محترم کہ از عرب و عجم بسوئے ہند قدم زدہ اند۔ و اینجا سکونت و توطن اختیار کردہ اند ہمہ صاحبان سیف و قلم بودہ اند از این سبب ها دقیقہ من بہ گلبرگہ کہ مسقط الراس بندہ است و شہرتیست مشہور در ممالک محروسہ سرکار عالی بہ سن شعور رسیدم و دیدۂ عقل سلیم و چشم فہم مستقیم از خواب غفلت بہ نظارۂ مکونات جہانی برکشودم۔ والد ماجدم اولاً مرا بہ جانب تحصیل زبان عربی متوجہ ساختند۔ چراکہ احکام الٰہی و ارشادات نبوی و اعتقادات مذہبی درہمین زبان می باشد و ہمین زبان اخلاق قومی و روایات قدیم مروج است علاوہ برین زبانِ عربی از فلسفہ و حکمت و فنون لطیفہ مملو است۔

شخصی کہ تحصیل زبان عربی میکند۔ تربیت دل و دماغش و ارتقاء خیالاتش بدرجۂ بلند و رفیع میشود کہ تحصیل السنہ دیگر ہر وجہ عالم ہیچ اضافہ در قابلیت عام او نمی تواند کرد۔ بجز چند علوم جدیدہ کہ بہ سائنس حالیہ موسوم اند کہ تحصیل آن بطرز مخصوص لازم است۔

اعتقادم اینست که زبان عربی خیلی وسیع و فصیح است و اکتساب و تحصیل زبان
عربی تخیل انسانی را از لطافت آراسته می سازد۔ و ربما می آموزد که جذبات
گوناگون انسانی را چگونه بطور صحیح و مطابق واقع بیان کنیم۔ و بیان خود را
بچه قسم مؤثر سازیم و تصور اخلاق انسانی را با خط و خال زیبا بچه وضع تقدیم
نمائیم۔ ازین سبب زبان عربی از دیگر السنهٔ عالم گوی سبقت ربوده است
این امر نزد همه کس مسلّم است که زبان هر قدر وسیع تر باشد همان قدر پایه
ادبش بلند تر و رفیع تر خواهد بود۔ علماء السنهٔ شرقیه و غربیه ازین بداهت هرگز انکار
نمی توانند کرد و شان ادب زبان عربی به مقابلهٔ السنهٔ دیگر کم نیست بلکه زیاد است
اطلاع از فن ادب هر زبان قوت ناطقه را زیاد و مؤثر می کند و همین کمال نطق است
که افضیلت انسان را ثابت می نماید۔
پس بر هر شخصی لازم است که اولاً در زبان مادری خود آنقدر قدرت پیدا کند که
به کمال خوبی و لطافت و روانی و سلاست هر گونه جذبات خود را در آن بتواند
اظهار کند و تا وقتیکه در فن ادب زبان خود قابلیت و ایتا مخصوص بهم نرساند این
قدرت را حاصل نتواند کرد۔ ظاهر است که زبان مادری مسلمانان هندارده
است و زبان اردو بدون اطلاع کامل از زبان عربی و فارسی فصیح و صحیح
نمی شود۔ علی العموم هر شخص که زبان مادری او اردو باشد تا وقتیکه ذوق سلیم و حظ وافر از
زبان عربی و فارسی نداشته باشد بلا تکلف و بطور صحیح در زبان اردو نوشتن و خواندن و گفتگو
کردن بر وی خیلی دشوار و مشکل میگردد۔ پس علی الخصوص بر هر مسلمان که ساکن هندست و زبان مادری
او اردو است واجب است که زبان عربی و فارسی را تحصیل کند زیرا که دیده می شود در روز نامه گجرات

رسیده است که تحصیل زبان انگریزی بدون زبان لاطینی و یونانی
کامل نگردد و پایهٔ اعتبار و ذوق لائق تمجید و تحمید نمی شود - و همچنان
بی تعلقی و بی ذوقی و ناآشنا بودن از عربی و فارسی بکار نیاید -
هر کس که از ادب عربی واقف و صاحب ذوق سلیم است - لامحاله
و چار و ناچار تسلیم خواهد کرد که قرآن کریم مخزن فصاحت و بلاغت است
بعد از آن ارشادات نبوی و شان و عظمت کلام سید البشر فصیح و بلیغ تسلیم
کرده شده است - بعد از فصاحت و بلاغت کلام ربّانی و ارشادات
حضرت رسالت پناهی فصاحت و بلاغت منحصر در کلمات امام همام علی
ابن ابی طالب علیه السّلام است چنانچه آن حضرت صلی الله علیه و آله
وسلم فرموده است که انا مدینة العلم و علی بابها - الحق حسن و
خوبی و حلاوت و شیرینی که در کلمات طیبات امام همام یافته می شود
در کلام دیگری نیست و این قول صدق است که کلام الامام امام الکلام
کلام حضرت علی ابن ابی طالب نظیری ندارد و هیچ کس در زبان عربی
بر اخلاق و صفات انسانی به مقابل آنحضرت علیه السلام خامه فرسائی
نتوانند کرد - این خاصه و خوبی آنحضرت علیه السّلام است که مضامین
مهتم بالشان اخلاقی را به چنان اختصار و دلائل و براهین ادا می فرماید
و ادائش به درجهٔ حیرت انگیز و نصیحت آمیز است که معلوم می شود
که این اعجاز است - بقول سید رضی اعلی الله مقامه -
اما کلامه علیه السّلام فهو البحر الذی لا یساجل والجم الذی لا یحافل

شعر

اُولٰئِكَ آبَائِیْ فَجِئْنِیْ بِمِثْلِهِمْ ٭ اِذَا جَمَعَتْنَا یَا جَرِیْرُ الْمَجَامِعُ

غرض جواهر زواهر کلمات حضرت علی علیه السلام کانهنّ الیاقوت والمرجان
متضمن به موعظت و حکمت تا بحد اعجاز رسیده در اثنائے مطالعه کتب ادبیه
هر جا که یافتم برداشتم و به تلاش بسیار این غزالان مرغزار فصاحت و
بلاغت هر جا بنظرم افتادند در دام تحریر مقید ساختم ۔

اَلْعِلْمُ صَیْدٌ وَالْکِتَابَةُ قَیْدُهُ ٭ قَیِّدْ صُیُوْدَكَ بِالْحِبَالِ الْوَاثِقَةِ
فَمِنَ الْحَمَاقَةِ اَنْ تَصِیْدَ غَزَالَةً ٭ وَتَتْرُکَهَا بَیْنَ الْخَلَائِقِ طَالِقَةً

غرض این کلمات طیبات از مقامات مختلفه یکجا یکجا جمع کردم و بفارسی
ترجمه اش نمودم و بر اصول حروف تهجی ترتیب دادم و نامش را
درر البیان نهادم ۔ چه عجیب که هم عمران من این رساله و چیزه را هر گاه
مطالعه کنند بهره اندوز شوند و چه عجب که این تالیف برائے
ناظرین کرام هم سودمند باشد اگرچه کلام بلاغت نظام امام همام علی ابن
ابی طالب علیه السلام نه صرف در ممالک اسلام بلکه در السنه اقوام
دیگر نیز ترجمه شده است چنانچه در سنه ۱۸۳۲ء ولیم یول که از اکابر علمائے
انگلش است در ایڈنبرگ ترجمه کرده سنٹنسز آف علی نامش نهاده
است لا صیب او شرف تقدم بر ما حاصل کرده است ۔

فَلَوْ قَبْلَ مَبْکَاهَا بَکَیْتُ صَبَابَةً ٭ بِسُعْدٰی شَفَیْتُ النَّفْسَ قَبْلَ التَّنَدُّمِ

وَلَا کِن بَکَتْ قَبْلِی فَهَیَّجَ لِی الْبُکَا ٭ بُکَاهَا فَقُلْتُ الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ

اما فخر می کنم که در زمان مسعود و محمود بادشاه علم دوست و علم پروری چشم کشوده ام در این ملک ابد آیت از زلال آن سرچشمه‌ہائے علم و فضل و فنون خاص و عام را سیراب فرموده - بقول سعدی -

سزد گر بدورش بنازم چنان ٭ که سید بدوران نوشیروان

فرمانروائے ملک دکن از اقطاع عالم اہل فضل و کمال را بپایۂ تخت خود دعوت نموده آنہا را از رحیق بذل و عطا سرشار میفرماید و از ہر گوشۂ ہند بعلم پروری این بادشاه ذیجاه اعتراف کرده میشود و درین زمان حیدرآباد فرخنده بنیاد مرکز صاحبان علم و فضل گردیده است و اہل کمال ہر فن موجود - این ہمه نتیجۂ فیاضی و قدردانی آن شاه جمجاه است که در عطا و احسان و فیضان نظیری ندارد چنانچه بالغ بر ہشتاد لکھ روپیه سالانه بجہته تعلیم نونہالان ممالک خود بلا تخصیص قوم و مذہب اختصاص داده است - و او خود نیز از اہل علم و کمال است که مثلش در چار دانگ عالم پیدا نیست - بادشاہیست که روایات داد و دہش او مشہور عالم است - بر صفحۂ عالم ملکی نیست که از ترشح و باران فیض عمیم حضرت جہان پناه ظل اللہ مستفید نه شده باشد -

عدلش به عدل و به انصاف نیست ٭ نظیرش کس از قاف تا قاف نیست

حضرته التی هی کعبة المحتاج لا کعبة الحجاج - و مشعر الکرام لا مشعر الحرام و منی الضیف لا منی الخیف - قبلة الصلوات لا قبلة الصلاة

(لا یدرك الواصف المطری خصائصہ ٭ وان یك واصفاً فی کل ما وصفا)

باسط بساط امن و امان۔ کاسر بنائے ظلم و طغیان۔ مروج احکام شریعت غرا متقن قوانین ملت بیضا۔ حجت قاطع قانون جہانبانی برہان ساطع قواعد صاحبقرانی۔

زہی جاہ و زہی شان زہی فر ٭ تعالی اللہ شانہ اللہ اکبر

اولوالامری کہ اطاعتش واجب من اللہ صاحب حکمے کہ اتباع حکمش اتباع حکم خدا۔ قسطاس مستقیم عدالت و کرم۔ مستخدم خواقین اعظم العالیحضرت قدر قدرت قوی شوکت ظل الٰہی رستم دوران ارسطوئے زمان لفٹنٹ جنرل ہز اکزالٹیڈ ہائینس آصفجاہ مظفر الملک والممالک نظام الملک نظام الدولہ فتح جنگ نواب سر میر عثمان علیخان بہادر سلطان العلوم یار وفادار سلطنت برطانیہ

جی۔سی۔ایس۔آئی۔سی۔بی۔ای۔

خلد اللہ ملکہ و سلطنتہ

الغرض این دعا از من و از جملہ جہان آمین باد

الٰہی بخت تو بیدار بادا | ترا دولت ہمیشہ یار بادا
گلِ اقبال تو دائم شگفتہ | بچشم دشمنانت خار بادا

از مکارم اخلاق و محامد آداب خداوندان علم و فضل چشم آن دارم کہ اگر بر خطا و سہوے ازین بندہ وقوف بہم رسانند از راہ عفو و اغماض چشم فرا پوشند و خردہ نگیرند۔

وَمَنْ ذَا الَّذِي تُرْضَى سَجَايَاهُ كُلُّهَا
كَفَى الْمَرْءَ نُبْلًا أَنْ تُعَدَّ مَعَايِبُهُ

والحمد للہ اولاً و آخراً والصلوٰۃ والسلام علی خیر خلقہ محمد و آلہ اخیار الوریٰ۔ فقط

احقر سید محمد حیدر طالب العلم نظام کالج
اسٹیشن روڈ ناپلی حیدرآباد دکن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

باب الالف

إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ عَيْشًا مَنْ حَسُنَ عَيْشُ النَّاسِ فِي عَيْشِهِ

زندگی کسے بعیش و عشرت خوش نماید که اسباب عیش و راحت دیگران از فیض او بظهور آید مصداق این مقولهٔ صحیحه ذات قدسی صفات بندگان عالیشان است که عالمی بیمن جود و سخایش قرین عشرت و نشاط و جهانی ببذل و عطایش صدر نشین بزم انبساط است۔

اَلتَّوَاضُعُ يَرْفَعُ الْوَضِيْعَ اَلتَّكَبُّرُ يَضَعُ الرَّفِيْعَ۔

انکسار بلند ساز مردم پست فطرت است۔ و غرور پست نماینده عالی قدران صدر نشین است

اَلدُّنْيَا ظِلُّ الْغَمَامِ وَحُلْمُ الْمَنَامِ وَالْفَرَحُ الْمَوْصُوْلُ بِالْغَمِّ

وَالْعَسَلُ الْمَشُوْبُ بِالسَّمِّ۔

دنیا سایۂ سحاب۔ واحتلام خواب۔ و فرحیست شامل غموم۔ و شہدیست آمیختہ بسموم

اَلْحَسُوْدُ دَائِمُ السُّقْمِ وَاِنْ کَانَ صَحِیْحَ الْجِسْمِ۔

حاسد را مرضیست دائمی باطنے کہ روصحت نیارد اگرچہ بظاہر صحیح البدن است و علت ندارد

اَلْعَدْلُ عَلَی الظَّالِمِ اَشَدُّ مِنَ الْجَوْرِ عَلَی الْمَظْلُوْمِ۔

عدل و انصاف بر ظالم ستم کیش دشوار تر است از جفا بر مظلوم دلریش۔

اَشَدُّ مِنَ الْمَوْتِ طَلَبُ الْحَاجَۃِ مِنْ غَیْرِ اَھْلِھَا۔

حاجت از نا اہل طلب داشتن ناگوار تر است از موت خواستن۔

اَلْعَبْدُ حُرٌّ مَا قَنِعَ الْحُرُّ عَبْدٌ مَا طَمِعَ۔

عبد قانع آزاد جلیل است۔ و آزاد طامع عبد ذلیل۔

اُذْکُرُوْا انْقِطَاعَ اللَّذَّاتِ وَبَقَاءَ التَّبِعَاتِ۔

زوال لذتہائے دنیا در ہمہ اوقات یاد داشتن باید۔ و بر بقائے مکافات جزائش نظر نمودن شاید۔

اِنْ اَتَاکُمُ اللّٰہُ بِنِعْمَۃٍ فَاشْکُرُوْا وَاِنِ ابْتَلَاکُمُ اللّٰہُ بِمُصِیْبَۃٍ فَاصْبِرُوْا۔

اگر او تعالیٰ نعمتے عطا فرماید محل حمد و شکر است۔ و اگر مبتلائے مصائب گرداند جز صبر و سکوت لب کشودن کفر است۔

اِسْتَشِرْ عَدُوَّکَ الْعَاقِلَ وَاحْذَرْ رَأْیَ صَدِیْقِکَ الْجَاھِلِ

مصلحت و مشورت باید از دشمن عاقل و خوف و حذر باید از صلاح دہی دوست جاہل

اَلْکِذْبُ فِی الْعَاجِلَةِ عَارٌ وَفِی الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ۔

دروغ گوئی در دنیا ننگ وناصواب است ودر آخرت آتش عذاب۔

احذروا التفریط فانہ یوجب الملامۃ احذروا العجلۃ فانّھا تثمر الندامۃ۔

از بخل پرہیز باید کہ ملامت را شاید واحتراز از عجلت شیکباری از بار ملامت

اَشْکُرُ مِنَ الْغَمِّ عَلَیْکَ وَالْغَیْمِ مِنْ شُکْرِکَ۔

شکر نمودن بر نعمتہا باید ونعمت دادن بر شکر ہا شاید۔

اذا اراد اللہ بعبد خیرا انسہ بالوحدۃ۔

مانوس نمودن بوحدت وتنہائی محض خیر واحسان است از جناب الٰہی

اتّقوا شرار النّساء وکونوا من خیارھن علی حذر

از نیکان زنان خوف وپرہیز واز بدان ایشان دوری وگریز باید۔

اِنَّ مثل الدّنیا والاٰخرۃ کرجل لہ امرأتان اذا ارضا احدھما اسخط الاخریٰ۔

دنیا وآخرت مانند دو زن برائے ایک مرد است کہ از خوشنودی یکے دیگرے پردرداست۔

ابخل الناس من بخل علی نفسہ بمالہ وخلّفہ لِوَرّاثہ

بخیل ترین مردم کسے است کہ مال خود بصرف خویش نیارد بلکہ بر وارثان گزارد

انّ النّاس الی صالح الادب احوج منھم الی الفضۃ والذھب

احتیاج مردم باحزو بسوئے ادب زیادہ تر باشد از احتیاج فضہ وذہب۔

الحرمة من الفاسق محالٌ والشفقة من العدو محالٌ والهيبة من الفقير محالٌ ونصيحة من الحاسد محالٌ والوفاء من المرأة محالٌ۔

گناه نه کردن فاسق زیانکار ومهربانی نمودن دشمن بدکردار ورعب وهیبت از فقیر ناچار ونصیحت ساختن حاسدان اشرار چنان محال عقلی دست وگریبان که ظهور وفا از نوع نسوان۔

افضل الصبر الصبر عن المحبوب۔

صعب ترین صبرها آنکه است صبر نمودن بر دوری دوست۔

افضل الملوك من حسن فعله ونيته وعدله في جنده ورعيته

بهترین سلاطین کسیکه نیک باشد بفعل ونیت وعدالت نماید در لشکر ورعیت۔

انّما الشرف بالعقل والادب لا بالمال والحسب۔

بزرگی از عقل وادب است نه از مال وحسب۔

الصّمتُ وقار البذر عار۔

خموشی متانت ووقار است وبیهوده گوئی ننگ وعار۔

اعدل الناس من انصف من ظلمه اجور الناس من ظلم من انصفه۔

بهترین عادل کسیکه بر ظالم خویش انصاف نماید وظالم ترین مردمان آنکه با منصف خویش بظلم پیش آید۔

الفكر يحمد العواقب ويستدرك فساد الامور۔

فکر نمودن در آغاز باعث حسن انجام و موجب زائل شدن فساد از امور عظام است

الجوادُ محبوبٌ محمودٌ وان لم یصل الیٰ ما وجہ شئی والبخیل ضدّ ذلک۔

کریم ستودہ میباشد اگرچہ بمرح خواہش چیزے نرسد وبخیل ناممدوح است اگرچہ بکسے چیزے دہد۔

اعقل النّاس من کان لعینہ بصیراً وعن عیب غیرہ ضریراً

خردمند ترین مردم عیب خود بینندہ واز عیوب دیگر چشم پوشندہ۔

اِنّ الصّادق لمکرم جلیل وان الکاذب لمہان ذلیلٌ۔

راست گو بزرگ وبرتر است و دروغ گو حقیر وکہتر۔

افضلُ من اکتساب الحسنات اجتناب السیّئاتِ۔

اجتناب از مآثم وسیئات بہتر است از تحصیل حسنات۔

اشجع النّاس اسخاھم واعقل النّاس احیاھم۔

شخص باذل شجاع ودلاور ومرد باحیا از جملہ مردم عاقل تر۔

اِیّاک وکثرۃ الکلام فانہ یکثر الزلل ویورث الملل۔ست

حذر باید کرد از زیادہ گوئی وکثرت کلام کہ باعث زیادتی ملال وسبب زلت اقدام

الصّمتُ زینۃ العالم وستر الجاھل۔

سکوت زینت ووقار علما وپوشش عیوب جہلا است۔

احمق النّاس من ظنّ انّہ اعقل النّاس۔

سفیہ ترین مردم کسے باشد کہ خود را عاقل ترین مردم شناسد۔

احسن اللباس الورع اقبح الشیم الطمع۔

بهترین لباس تقوی و پرهیزگاری و بدترین خصلتها حرص و طمع داری۔

اتعب الناس قلباً من علت همته وکثرت مروته و

قلت مقدرته۔

بردارندهٔ تعب ها بردل و جگر کسے باشد که بداد و دهش همت را بلند سازد و مروت در انجاح کار حاجتمندان نماید و استطاعت و قدرت بر اموال دنیا قلیل دارد

انظر الی الدنیا نظر الزاهد المفارق ولا تنظر الیها نظر

العاشق الوامق۔

دنیا دیدنیست بیگانه وار نه بصورت عاشق بیقرار۔

باب الباء

بالاحسان یستعبد الانسان بالمن یکدر الاحسان۔

منت و احسان کردن انسان در طوق بندگی میگیرد و از منت داریها گرد و غبار بر خسارهٔ شاهد احسان می نشیند۔

بشر نفسك بالظفر بعد الصبر۔

کسے را که صبر و شکیبائی روزیست نصیب آن فتح و فیروزی است۔

بالشکر تدوم النعم بالتواضع تکون الرفعة۔

شکر نعمت سبب دوام نعمت و عجز و فروتنی موجب علو و رفعت است۔

بالاحسان تملک القلوب بالسخاء تستر العیوب

احسان دلہا را بندۂ خویش گرداند و بذل و عطا عیبہا را بپوشاند۔

بحسن الاخلاق تدر الارزاق بحسن الصحبۃ تکثر الرفاق

نکوئی عادات و خصائل سبب وفور روزی و رزق است۔ حسنِ صحبت موجب مزید محبت و رفق۔

بخفض الجناح ینتظم الامور بالفجایع یتنغص السرور

تواضع و انکسار باعث درستی امور و دردو مصیبتہا موجب تنغصِ سرور۔

بطن المرء عدوہ۔

شکم انسان دشمن اوست۔ انباشتنش بقناعت نکوست۔

برکوب الاھوال یکتسب الاموال۔

ارتکاب شدائد و اہوال موجب اکتساب اموال است۔

باب التاء

تکلموا تعرفوا فان المرء مخبوء تحت لسانہ۔

باہم دگر کلام ساختن قدر مردم شناختنست کہ انسان پوشیدہ است زیر زبان خود

تا مرد سخن نگفتہ باشد عیب و ہنرش نہفتہ باشد

تواضع المرء یرفعہ تکبر المرء یضعہ۔

انکسار موجب رفعت و بزرگی شود غرور سبب پستی و ذلت بود۔

تجاوز مع القدرة واحسن مع الدولة تکمل لك الفضائل

کمال شرف و فضیلت است عفو نمودن زمان اختیار۔ اوست احسان کشودن وقت مساعدت روزگار۔

تکبرك بما لا یبقی لك ولا یبقی له من اعظم الجهل

تکبر بچیزیکہ تو آن را و ترا خواہد گذاشت نہایت جہالت و غایت سفاہت است

تاج الرّجل عفافه وزینه انصافه۔

زیب و شوکت مردم عصمت و عفافست و زینت آن عدل و انصاف۔

تعلّموا القرآن فانه ربیع القلوب واستشفوا بنوره فانه شفاء الصدور

تعلّم قرآن رونق و بہار دلہا است، و حفظ انوار معانیش مزیل امراض سینہا است

ترك جواب السفیه ابلغ من جوابه۔

بجواب جاہل نہ پرداختن کمال فصاحت و بلاغت نگاہداشتن است۔

تدارك فی آخر عمرك ما اضعته فی اوله۔

آنچہ در اوائل عمر ضائع شود وقت تلافی آن در آخر عمر بود۔

تنزل المثوبة علی قدر المصیبة۔

ثواب مصیبت و بلا باندازہ مصیبت است از خدا۔

تجرع غصص الحلم تطفی نار الغضب۔

آشامیدن مشروب حلم اگرچہ گلوگیر است مگر در فرو نشاندن آتش غضب بے نظیر۔

باب الثّاء

ثمن الجنّة العمل الصّالح۔

قیمت بہشت عمل نیکی سرشت است۔

ثروة العلم تنجی وتبقی ثروة المال تردی وتطغی وتفنی۔

دولت علم از خسران و زیانکاری نجات دہندہ باقیست و دولت اموال و دنیا ہلاک کنندہ و گمراہ سازندہ و فانیست

ثمرة الطّاعة الجنّة۔

ثمرۂ بندگی وطاعت از جہنم آزادگی است۔

ثروة الدّنیا فقر الآخرة۔

مقدرت دنیوی فقر اخروی است۔

ثمرة العمل الصّالح کاصلہ ثمرة العمل السّیئ کاصلہ

انجام کار نیک نیک وانجام کار بد بد است۔

ثلاث لا یستودعن سرّا المرأة والنّمام والاحمق۔

ودیعت راز بسہ کس نباید۔ زن ونمام وکسیکہ احمق باشد۔

ثروة العاقل فی علمہ وعملہ ثروة الجاہل فی مالہ واملہ

دولت عاقل علم وعمل است ودولت جاہل زیادتی مال وطول امل۔

باب الجیم

جہل الغنی یضعہ علم الفقیر یرفعہ۔

توانگر جاہل ذلیل و بے تمیز است و فقیر عالم بزرگ و عزیز۔

جَمَالُ الْاِحْسَانِ تَرْکُ الْاِمْتِنَانِ۔

زیبائش قامت احسان۔ ترک لباس امتنان است۔

جَالِسِ الْعُلَمَاءَ تَسْعَدُ۔

ہم صحبت شدن با علماء موجب سعادت۔ و سبب برکت است۔

جِهَادُ النَّفْسِ ثَمَنُ الْجَنَّةِ۔

نفس کشی نمودن۔ جنت خریدن است

جهل المشير هلاك المستشير۔

جہل مشورت دہندہ ہلاکت است برائے مشورت کنندہ۔

جمال العبد الطّاعة جمال العيش القناعة۔

جمال عبد طاعت معبود۔ و زینت زندگی قناعت بر موجود۔

باب الحاء

حدّ العقل النظر فی العواقب۔

تیزی عقل و شعور۔ اندیشیدن در انجام امور۔ مرد آخربین مبارک بندہ ایست

حلول النقم قطيعة الرّحم۔

قطع رحم نمودن منتظر نزول عذاب بودن ست۔

حدّ السّنان يقطع الاوصال حد اللّسان يقطع الآمال

تیزی سنان بند بند از ہم جدا میسازد و تیزی زبان بر ہمی در امید ہا می اندازد

حسن الحلم دلیل وفور العلم۔

بُردباری وحلم۔ دلیل زیادتی علم است۔

حسن الظّن یخفف الھمّ

کسیکہ حسن ظن از اخوان واحباب دارد۔ رنج وغم بردل خویش نیارد۔

حسن الزّھد من افضل الایمان۔

زہد وتقویٰ عمدۂ ارکان ایمان است۔

حفظ اللّسان وبذل الاحسان من افضل فضائل الانسان

بہترین فضیلت برائے مردم نگہداشتن زبان از بدگوئی وبذل احسان ونکوئی۔

حُسن الخلق یورث المحبّة ویؤکد المودّة۔

حسن خلق با احباب سبب محبت۔ وموجب استحکام بنائے مودتست۔

حسن الظن من افضل السجایا واجزل العطایا۔

گمان نیک بردن۔ بہتر از خوان کرم گستردن۔

حدّ اللّسان امضی من حد السنان

تیزی زبان تیزتر است از تیزی سنان۔

حبّ الدنیا یفسد العقل ویصم القلب عن سماع الحکمة

حب دنیا موجب نقصان دانش وفطنت وبازداشتن از قبول حکمت وموعظت۔

حکمة الدنی ترفعه جھل الشریف یضعه۔

بہتر از برکت علم وحکمت برتر۔ بدتر از نحوست جہل وسفاہت کمتر۔

حفظ ما فی یدک خیر لک من طلب غیرک۔

مال از اسراف محفوظ داشتن۔ بہتر از دیگران خواستن۔

باب الخاء

خیر النّاس من نفع النّاس۔

بہترین کسان۔ نفع رسانندہ باہل جہان۔

خذ الحکمۃ ممن اتاک بہا انظر الی ما قال ولا تنظر الی من قال

بگیر حکمت را از ہر کسی کہ بدست آید۔ قطع نظر از قائل نظر بمقولہ باید۔

خیر العطاء ما کان بغیر طلب۔

بہترین بذل و نوال۔ عطا نمودن قبل سوال۔

خیر الاعمال اعتدال الرجاء والخوف۔

بہترین اعمال و افعال۔ مساوات خوف و رجا از قادر ذوالجلال۔

خصلتان فیہما کمال العقل اجتناب الرجل ما یشینہ

واکتسابہ ما یزینہ۔

دو چیز موجب کمال عقلست دوری نمودن از عیوب و گرویدن بمحاسن محبوب۔

باب الدال

دولۃ الکریم تظہر مناقبہ ودولۃ اللئیم تکشف مساویہ ومعائبہ

دولت کریم سبب ظہور مناقب او است و دولت لئیم باعث شیوع معائب او است

دواء القلب الرضا بالقضاء۔

قلب را بہترین علاج و دوا۔ راضی بودن ست بحکم خدا و قضا۔

دولة الارذال آفة الرّجال۔

دولت کمینہ ہا مضرت خلق خدا است۔

درہم ینفع خیر من دینار یصرع

درہمی کہ نفع بخشد بہتر از دیناریکہ بر زمین زند۔

دولةُ الاشرار محنُ الاخیار۔

دولت بدان مصیبت نیکان۔

دلیل دین العبد ورعہ دلیل غیرت عفتہ

دلیل دین تقویٰ و پرہیزگاری۔ دلیل غیرت باز داشتن نفس از زناکاری۔

دواء النفس الصوم عن الھویٰ والحمیة عن لذات الدّنیا۔

علاج نفس امّارہ باز داشتن از حرص و ہوا۔ و پرہیز داشتن از لذات دنیا۔

دولت الاکابر من افضل المغانم

دولت عالی نشان بہترین غنایم است جہت مفلسان۔

دلیل عقل الرّجل قولہ دلیل اصل المرء فعلہ۔

قول مردم دلیل عقل است۔ و فعل مردم دلیل بر اصل۔

دولةُ الفجّار مذلّةُ الابرار۔

دولت فجار ذلت ابرار است۔

دع القول فیما لا تعرف والخطاب فیما لم تکلف

قیل وقال درامر مجہول۔ وخطاب درغیر مسئول نباید۔

دولۃ اللیام مذلۃ الکرام۔

دولت لئیم ذلت کریم است۔

دوام الظلم یسلب النعم ویجلب النقم

دوام ظلم موجب سلب نعمتہا۔ ونزول نقمتہا است۔

دولۃ الاوغاد مبنیۃ علی الجور والفساد۔

دولت نااہل وبدنہاد مشعر است برجور وفساد۔

دع المزاح فانہ لقاح الضغینۃ۔

مزاح داشتن فیمابین عداوت ساختن است۔

باب الذال

ذلک عقلک بالادب کما تذکی النار بالحطب۔

نور عقل بعلم وادب است چنانکہ فروغ آتش بہ ہیزم وحطب۔

ذکر اللہ جلاء الصدور وطمانینۃ القلوب۔

یاد خدا جلائے سینہا وتسلی دلہا است۔

ذکر اللہ قوت النفوس ومجالسۃ المحبوب۔

یاد خدا روزی نفوس است ومصاحبت با حبیب مانوس۔

ذر الشر والطمع وعلیک بلزوم العفۃ والورع

اجتناب از شر وطمع واختیار عفت وورع باید۔

ذل الدنیا عزۃ الآخرۃ۔

ذلت دنیائے فانی عزت عالم جاودانی است۔

ذھاب البصر خیر من عمی البصیرۃ۔

کوری بہتر از بے بصیرتی دل۔

ذکر اللہ دعامۃ الایمان وعصمۃ من الشیطان۔

یاد خدا باعث استحکام ایمان وسبب عصمت از شیطان است۔

ذوالشرف لا تبطرہ منزلۃ نالہا وان عظمت کالجبل الذی

لا تزعزعہ الریاح والدنی یبطرہ ادنی منزلۃ کالکلاء یحرکہ النسیم

عالی ظرف را کمال قدر و منزلت باعث فخر و ناز نہ باشد و کمینگاں را اندک آبرو سبب افتخار بسیار گردد چنانکہ کوہ از بادہائے تند نجنبد و حشائش و خاشاک از وزیدن نسیم متحرک گردد۔

باب الراء

رب سکوت انفع من کلام رب جواب انفذ من سھام۔

بسا خموشی نافع تر از تقریر۔ و بسیار جواب کارگر زیادہ از تیر۔

رای الرجل علی قدر تجربتہ رزق المرء علی قدر نیتہ

اصابت فکر موافق تجربہ حاصل شود و بلاغ رزق و روزی باندازہ حسن نیت بود۔

رضی بالحرمان طالب الرزق من اللیام۔

طالب روزی از ناکسان رضامند ست بنا امیدی و حرمان۔

رغبة العاقل في الحكمة وهمة الجاهل في الحماقة۔

عاقل در امور حکمت رغبت کند۔ وجاہل در افعالِ سفاہت عزیمت بندد۔

رغبتك في المستحيل جهل۔

گرویدگی تو در امر محال ودشوار جہل مرکب وخیالی ست دور از کار۔

راكب المعصية مثواه النار راكب الظلم يدرك البوار

مسکن وماوائے گناہ گار نار سقر است ومقام ظالم ورطۂ ہلاکت مقرر است۔

راقب العواقب تنج من المعاطب۔

غور وفکر در انجام کار باعث نجات از مہالک روزگار است۔

رب ملوم لا ذنب له رب متنسك لا دين له۔

بسا ملامت کردگان بے جرم وبے گناہ وبسا عابدان بے دین وگمراہ۔

راس السخاء تعجيل العطاء۔

نہایت سخاوت ونوال عجلت ساختن در بخشش اموال۔

راس العقل التودد الى الناس راس الجهل معاداة الناس

نہایت عقل دوستی وآشتی با خلایق نمودن وغایت جہل درہائے کینہ وعداوت کشودن

رحم الله عبدا راقب ذنبه وخاف ربه۔

سزاوار رحمت کسیست کہ بر گناہانِ خود پشیمان، واز عقاب الہی خائف ولرزان باشد

رؤية الحبيب جلاء العيون۔

مشاہدۂ جمال دوست روشنی چشم نیکو ست۔

رب رجاء يؤدي الى الحرمان رب ارباح تؤول الى الخسران

بیشتر امیدها مبدل بیاس و حرمان و اکثر نفعها منجر بزیان و نقصان۔

رُبّ کلام جوابه السّکوت ربّ نُطق احسن منه الصّموت

اکثر کلام را جواب سکوت باید و از اکثر گویائیها بی زبانی خوش نماید۔

باب الزاء

زلّة العالم کانکسار السفینة تغرق و تغرِق معها غیرها۔

عالم خاطی در مسائل مانند کشتی شکسته که خودش با دیگران در ته آب نشسته۔

زینة البواطن اجمل من زینة الظواهر۔

زینت باطنی از تهذیب آداب بهتر است از زینت ظاهری بلباس و ثیاب۔

زکوٰة السّلطان اغاثة الملهوف زکوٰة النعم اصطناع المعروف

فریادرسی مظلوم زکوٰة ملوک و زکوٰة نعمتها حسن سلوک است۔

زین الدّین العقل زین الملک العدل۔

عقل سلیم زیبائش دین و ملت است و عدل و انصاف زینت سلطنت۔

زیادة الفعل علی القول احسن فضیلة و نقص الفعل عن القول اقبح رذیلة۔

کم گوئی از فعل و عمل بهترین فضیلت است و زیاده گوئی از فعل و عمل بدترین رذیلت

زین المصاحبة الاحتمال زین الریاسة الافضال۔

حلم و برداشت زینت مصاحبت و انعام و افضال رونق ریاست۔

زکوٰة القدر الانصاف زکوٰة الجمال العفاف۔

زکوٰۃ اربابِ حکومت واقتدار عدل وانصاف است وزکوٰۃ حسینانِ خوش جمال عصمت وعفاف۔

زکوٰۃ الصحۃ السعی فی اللہ زکوٰۃ الشجاعۃ الجہاد فی اللہ

کوشش وسعی برائے خدا زکوٰۃ صحت وقتال وجدال راہ خدا زکوٰۃِ شجاعت۔

زمان العادل خیر الازمنۃ زمان الجائر شر الازمنۃ۔

زمانِ حکومت عادل خوشترینِ روزگار است وزمانِ حکمرانی ظالم بدترین ادوار۔

زین الحکمۃ الزھد فی الدنیا زین الدین الصبر والرضاء۔

زیبایش حکمت زہد واتقاء وزینتِ دین صبر ورضا است۔

باب السین

سنۃ الوصل سِنۃ وسنۃ الھجر سَنۃ۔

سال وصال یک چشم زدنست وچشم زدن فراق برابر یکسال ظاہرست کہ ساعاتِ زمانۂ اندوہ وملال منقطع نمی آید وسالہائے مسرت وسرور بعد گذشتن خواب می نماید وایں معنی بر ضمیر عشق تخمیر عاشقان لذت گیر از فراق ووصال معشوقِ دلپذیر ظاہر وہویدا وحقیقت احوال ایں بیان صداقت عنوان از آئینہ دلہائے شان روشن وپیدا۔

سوء التدبیر سبب التدمیر۔

تدبیرہا از نقصان سبب ہلاکت وخسرانست۔

سبع اکول حطوم خیر من وال ظلوم غشوم

حیوان درندہ بسیار خوار بہتر از حاکم ظالم و ستمگار۔

سُنّة الکرام الوفا بالعهود سُنة اللیام الجحود۔

ایفائے وعدہ طریقۂ کرام است و جحود و انکار پیشۂ لیام۔

سُلطان العاقل ینشر مناقبه سُلطان الجاهل یبدی معائبه

بادشاہِ عاقل محامد و مناقبِ خویشتن منشور و بادشاہِ جاہل معائب و قبائح خود را مشہور می سازد۔

سوء الظن بالمحسن شر الاثم و اقبح الظلم

از محسن بدگمان بودن بدترین اثم و طغیان و قبیح تر از ظلم و عدوان۔

سرّك اسیرك فان افشیته صرت اسیره۔

رازہائے بستہ اسیرِ محبس سینہ ہا است و چون بر ملا افتاد ترا بفکرش سلسلہ در پا ست۔

سرور المومن فی طاعة الله و حزنه علی ذنبه۔

طاعتِ الٰہی مومن را سبب مسرت و صدور جرایم موجب حزن و ملالت است

سرك سرورك ان کتمته وان اذعته کان ثبورك۔

رازہا تا پوشیدہ است سرور تست و اگر افشا است ہلاکت و ثبور تست۔

سیئة تسوءك خیر من حسنة تعجبك۔

ندامت و انفعال بر سیئات بہتر از عجب و غرور بر حسنات۔

سل عمّا لا بد لك من علمه ولا تعذر فی جهله۔

علم و ادراک ضروریات ضرور است تا نگویند کہ جاہل معذور است۔

سلامة الدین والدنیا فی مدارة الناس۔

باخلقِ خدا تواضع و مدارات باعث سلامتِ دین و دنیا است از آفات۔

سمعُ الاذن لا ینفع مع غفلة القلب۔

کسی را که دلش غافل ست وعظ و نصیحتش بی سُود و لا حاصل۔

سفك الدماء بغیر حقها یدعوالی حلول النقمة و زوال النعمة

خونریز بیہائی ناحق نعمت را زائل و عذابِ الٰہی را نازل میگرداند۔

بابُ الشّین

شر الاخوان المواصلُ عند الرخاء والمفاصلُ عند البلاء

بدترین برادر و خویشان کسی ست که متفق شود وقت عیش و راحت و بگذارد زمان رنج و مصیبت۔

شر القلوب الشاك فی ایمانه شر المحسنین الممتن باحسانه

بدترین دلہا دلیست که شک نماید در ایمان و بدترینِ احسان کنندہ کسی است که منت نہد بعد احسان۔

شکر نعمة سالفة یقضی تجدد نعم مستانفة۔

شکر و سپاس بر یک نعمت سابقہ موجب تجدد ہزار نعمت لاحقہ۔

شر المال مالم ینفق فی سبیل الله ولم تؤد زکوته۔

بدترینِ اموال آنست که در راہِ خدا بیرون از کیسہ نرود و زکوتش ادا نشود۔

شئیان لا یبلغ غایتهما العلم والعقل۔

دو چیز بہ نہایت و اتمام نرسد یکی ازان علم است و دیگری خرد۔

شاور ذوی العقول تامن من الزلل۔

مشاورت بارباب خرد موجب امن وامان از لغزش وخطامی گردد۔

شیئان لایعرف فضلهما الا من فقدهما الشباب والعافیة

فضل مرتبہ دو چیز شناختہ نمیشود مگر بعد زوال یکی ازان شباب است و دیگر عافیت حال

شیئان لایوزن ثوابهما العفو والعدل۔

دو چیز است کہ در پلۂ میزان ثواب از گرانی وزنی سنجیدنش راست نیاید یکی ازان بخشش گناہ مجرمان ودیگر عدالتے کہ برضائی خدا آید۔

شیئان لاتسلم عاقبتهما الظلم والشر عاقبت

دو چیز انجام او نقصان وضرر است یکی ازان ظلم و دیگرے شر۔

شاور قبل ان تعزم وفکر قبل ان تقدم۔

مشورت پیشتر از ارادہ چیزی مناسب نماید وفکر ہا قبل از اقدام باجری باید۔

شیمة الاتقیاء اغتنام المهلة والتزود للرحلة۔

طریقۂ زہدکاران مہلت راغنیمت شمردنست وزاد وراحلہ برائے سفر اخروی جمع کردن

شکر النعمة امان من حلول النقمة۔

شکرگزاری بنعمت جناب وہاب امانست از نزول نقمت وعذاب۔

شر الاوطان ما لایامن فیه القطان۔

بدترین وطنہا آنست کہ ساکنانش را فقدان امانست۔

شر الناس من کان متبعا لعیوب الناس عمیا عن معایبه

بدترین کسان کسی است کہ در صدد عیوب دیگران ماند وچشم از عیوب خویش بپوشاند

شر الاخلاق الکذب والنفاق۔

بدترینِ عادات مردمان دروغ گوئی و دورویہ بودن است۔

شر الناس من یری انّہ خیرھم۔

بدترین مردم کسی ست کہ خودش را بزعم خویش از ہمہ افضل و بیش پندارد۔

باب الصّاد

صمتك حتی تستنطق اجمل من نطقك حتی تسکت

سکوت و خموشی چندانکہ از تو سوال کلام نماید بہتر ازان گویائی کہ ترا ساکت و خاموش سازند

صلاح الایمان الورع وفساد الطّمع۔

صلاح ایمان زہد و اتقا است و فساد آن حرص و ہوا۔

صلاح الانسان فی حبس اللّسان وبذل الاحسان۔

انسان را باید زبان نگشاید و بذل احسان نماید۔

صاحب العقلا تغنموا واعرض عن الدّنیا تسلم۔

مصاحبت عقلا غنیمت است و اعراض از دنیا حفظ و سلامت است۔

صحبة الاخیار تکسب الخیر کالریح اذا مرت بالطیب حملت طیبا

فیض صحبت نیکان نیکیہا بظہور آرد چنانکہ الصاق گزر کردن ہوا بر خوشبوئیہا بوئے خوش دارد

صبرك علی المصیبة یخفف الرزیة ویجزل المثوبة۔

بسیاری مصیبت بصبر و تسکین قلیل است و ثواب و جزایش فراوان و جزیل۔

صحبة الاشرار تکسب الشّر کالریح اذا مرت بالنتن حملت نتنا

ہم صحبت بدان اخلاق بدان آنچنان پذیرد کہ ہوا بملاصقۂ جیفہ بوی بد گیرد۔

صن ایمانك من الشك فان الشك یفسد الایمان كما
یفسد الملح العسل۔

شکوک و شبہات در مقدمات ایمانی نباید کہ فساد ایمان از شک چنانست کہ فساد شہد از نمک۔

صاحب الاخوان بالاحسان وتغمد ذنوبہم بالغفران

در صحبت برادران حسن سلوک واحسان باید و گناہانِ شان برائے بخشش پوشیدن شاید۔

صحبة الاحمق عذاب الروح صحبة الولی اللبیب حیٰوة الروح

صحبتِ دوست سفیہ عذاب روح وجانست و صحبت حبیب لبیب زندگی آنست

صحبة الاشرار توجب سوء الظن بالاخیار

صحبتِ اشرار باعثِ بدگمانی است از صلحا و ابرار۔

صحة الدنیا اسقام ولذاتہا الام

صحت دنیا بیماری است و ذائقہ چشی آن غم خواریست۔

صار الفسوق فی الناس نسبا والعفاف عجبا۔

فسق و فجور خلایق از جد و پدر بمنزلہ نسب است و عصمت و عفت از گناہان بسیار عجب

صمت یعقبك السلامة خیر من نطق یعقبك الندامة

سکوتی کہ مآلش خیر و سلامت است بہتر ازان گفتن کہ انجامش ندامت و ملالت

صلة الرحم عمارة النعم دفاعة النقم

صلۂ رحم موجب فراوانی نعمت و دفع عذاب و نقمت است۔

صیام القلب عن الفکر فی الآثام افضل من صیام البطن عن الطعام

باز داشتن قلب از اذکار جرایم و آثام فضل است از روزہ داشتن بامساک طعام۔

باب الضّاد

ضرورات الاحوال تذل رقاب الرّجال۔

ضرورت و احتیاجِ امور فرو مینماید گردنِ غیور، مقولہ شاعر مقتبس و مستنبط از قول بلیغ است

آنکہ شیر از اکند روبہ مزاج　　احتیاج است احتیاج است احتیاج

ضبط النفس عند حادثات الغضب یومن مواقع العطب

باز داشتنِ نفس وقتِ غیظ و غضب امن ست از ہلاکت و عطب۔

ضرورات الاحوال تحمل رکوب الاھوال۔

ضرورت و احتیاج امور باعث اختیار مخوف و محذور است۔

ضبط النفس عند الرغب والرھب من افضل الادب۔

ضبط و اختیار بر نفس ہنگام خوف و رغبت از بہترینِ آداب و حکمت است۔

ضرام نار الغضب یبعث علی رکوب العطب۔

اشتعالِ آتشِ غضب ہلاکت را سبب است۔

باب الطّاء

طلاق الدنیا مھر الجنة طلب الدنیا راس الفتنة۔

دنیا گذاشتن خواستگاری بہشت و خواہش دنیا طلبگاری بلائے زشت است

طعن اللسان امضی من طعن السنان۔

طعنہائے رمحِ زبان ناگوارتر است از زخم سنان۔

طول التفکیر یصلح عواقب التدبیر۔

فکر بسیار درستی انجام کار است۔

طاعة الهوی تفسد العقل طاعة النساء غاية الجهل

پیروی ہوا و ہوس فساد عقل است و فرمانبرداریِ زنان نہایت جہل۔

طلب الادب جمال الحسب۔

طلب ساختنِ ادب آرائشِ حسب است۔

طهروا انفسکم من دنس الشهوات تدرکوا رفیع الدرجات

میل بخواہشہائے نفس نہ ساختن علو مراتب دریافتن است۔

طوبی لمن اطاع ناصحا یهدیه وتجنب غاویا یردیه۔

خوشوقت کسیکہ نصیحتِ ہدایت کنندہ پذیرد و از گفتہ مغوی ہلاک سازندہ اجتناب گیرد

طاعة الهوی تردی طاعة الهدی تنجی۔

طاعتِ ہوا و ہوس ہلاکت و خواری است و پیرویِ ہدایت از بلاہا رستگاری است

طالب الخير من اللئام محروم طالب الدنيا مع الدين

معاقب ومذموم۔

طالب خیر از لئیم ناامید و محروم و طلبگارِ دنیا با دین معذب و مذموم۔

طاعة دواعي الشرور تفسد عواقب الامور۔

پیروی در موجبات شرور باعث فسادِ انجام امور۔

طول الامتنان یکدر صفو الاحسان۔

کثرتِ غبارِ منت و امتنان موجب کدورتِ آئینۂ احسان است۔

باب الطاء

ظفر بالشیطان من غلب غضبہ ظفر الشیطان بمن ملکہ غضبہ

کسیکہ بر غضب خویش غالب است بر شیطان ظفر یابد و کسیکہ مملوک غضب باشد شیطانش دریابد۔

ظلم المعروف من وضعہ فی غیر اھلہ۔

حسنِ سلوک با غیر مستحقان ظلم و ستم است بر نکوئی و احسان۔

ظلم الیتامی والایامی ینزل النقم و یسلب النعم

ظلم بر یتیمان و بیوگان موجبِ نزولِ عذاب یزدان و سبب زوالِ نعمت رحمن باشد

ظرف المومن نزاھتہ عن المحارم و مبادرتہ فی المکارم

مومنِ عالی ظرف از محرمات و مناہی دوری نماید و سبقت بمحاسن و خوبیہا فرماید

ظلم الحق من نصر الباطل۔

اعانتِ باطل نمودن دستِ ظلم و جور بر حق کشودن است۔

ظن الرجل علی قدر عقلہ۔

حاصلِ قولِ شریف این مصرع لطیف ع۔

فکرِ ہر کس بقدرِ ہمتِ اوست

باب العین

عداوة الاقارب امرّ من لسع العقارب۔
دشمنی وخصومت های عزیز مردم تلخ تر است از گزیدن کژدم۔

عین المحب عمية عن معائب المحبوب۔
چشم دوستدار نابیناست از عیوب دلدار۔

علم بلا عمل کقوس بلا وتر علم بلا عمل کشجرة بلا ثمر
علم بی عمل کمانیست که چلّه ندارد وشجریست که بار نیارد۔

عند بداهة المقال تختبر عقول الرّجال۔
برجستگی مقال امتحانِ عقولِ رجال است۔

عليك بالبشاشة فانها حبالة المودة۔
ملاقات نمودن بشگفتگی وبشاشت سببِ استحکام دوستی ومودّت است۔

عليك بالاحسان الى العباد والعدل فى البلاد۔
نسبتِ بندگان خدا احسان عام و در بلاد واقلیم عدلِ تمام لازم است این مقولهٔ شریف بمقتضائے مفهوم ومنطوق کلام اندرز ونصیحت است برائے سلاطینِ عظام که بتعمیم بذل واحسان حفظ عدالتِ نوشیروان دائما مطمح خاطر دریا مقاطر دارند وبرفاه وآبادی بلاد وعباد پردازند۔

عند زوال القدرة يتبين الصديق من العدو وعند كمال القدرة تظهر فضيلة العفو۔

وقتِ زوال قدرت وثروت دوست از دشمن ممتاز می گردد و بزرگی در حال کمال قدرت عفو و بخشش ظاہر میشود۔

علیک بلزوم الصمت فانه یلزمك السلامة ویؤمنك الندامة

خموشی را شعار گرفتن باعثِ سلامت وسببِ حفظ از پشیمانی وندامت۔

عادة الکرام الجود عادة اللئام الجحود۔

خصلت کریم بہر حال سخاوت وجود است وعادتِ لئیم در ہر مقام انکار وجحود

علیك بالشکر فی السراء والضراء علیك بالصبر فی الضیق والبلاء

شکر ایزدی لازم در عیش ومصیبت وصبر واجب در عشرت ومحنت۔

علیك بلزوم الحلال وحسن البر بالعیال وذکر الله فی کل حال۔

بہترینِ افعال کہ عمل بر آن لازم است کسبِ حلال ونیکی با اعیال ویادِ خدا در ہمہ حال۔

عجبت لمن یشتری العبید بماله فیعتقهم کیف لا یشتری الاحرار فیسترقهم

تعجب است برائے آنکہ بندہ ہا بصرف مال خود بخرد وآزاد نماید چرا خریداری آزادگان بعوض احسان نہ کند کہ رقبہ آنہا در ربقہ عبودیت باشد۔

عجبت لمن یرجو رحمة من فوقه کیف لا یرحم من دونه

عجب است برای کسیکہ رحمتِ برتر خود طلبد چگونہ بر عاجز وزیر دست خود ترحمی نکند

عادة الاشرار معاداة الاخیار۔

خصلت بدان دشمنی با نیکان۔

علے قدر المصیبة تکون المثوبة۔

باندازۂ مصیبت و بلا ثوابہاست از خدا۔

عادة اللئام المکافاة بالقبیح عن الاحسان۔

عادتہائے لئیمان بدی کردن عوض احسان۔

علی قدر قوة الدین تکون خلوص النیّة علی قدر النیة تکون من اللہ عطیة۔

باندازۂ قوتِ دین خلوص نیت ہا و باندازۂ حسن نیت از و تعالی عطیہ ہاست۔

علیك بالاناة فان المتانی حریّ بالاصابة۔

لازم است تانّی و تامل در امور و متانّی لایق رسیدن است بمطالب ضرور۔

علیك بالاحسان فانه افضل زراعة وارجح بضاعة۔

لازم گیر بر خود بذل و احسان کہ آن افضل زراعت است و انفع اموال جہانست

علیك بالعفاف فانه افضل شیم الاشراف۔

اختیار عصمت و عفاف از خصائل بزرگان و اشراف است۔

علیك بالرفق فانه مفتاح الصّواب وسجیة اولی الالباب

رفق و مدارا با احباب سراپا صواب و از شیم ارباب آداب است۔

عداوة العاقل خیر من صداقة الجاهل۔

خصومت عاقل بہتر از دوستی جاہل از ینجا است کہ گفتہ اند دشمن دانا بہتر است

از دوستِ نادان۔

عاص یقرّ بذنبہ خیر من مطیع یفتخر بعملہ۔

گناہگاری کہ بسیئات خویش اعتراف سازد بہتر از پرہیزگاری کہ بحسنات خویش نازد

باب الغین

غایۃ العقل الاعتراف بالجھل۔

اقرار بہ جہل وقصور نہایتِ عقل وشعور۔

غضب الملوک رسول الموت۔

قہر وغضب شاہی پیغام رسانِ موت وتباہی است۔

غض الطرف من کمال الظرف۔

از تقصیر گناہگاران چشم پوشی کمال عالی ظرفی وبلند حوصلگی است۔

غطّوا معائبکم بالسّخاء فانّہ ستر العیوب۔

پوشیدن عیوب از بذل واحسان باید کہ پیرایہ بقائمش درست تر از آن نباید

غنی العاقل بعلمہ غنی الجاھل بمالہ۔

عاقل مستغنی شود از علم وکمال وجاہل بے نیاز گردد از مال ومنال۔

غایۃ الجود بذل الموجود۔

منتہائے ہمت وسخا بخشش موجود است بر فقراء۔

باب الفاء

فاقة الکریم احسن من غنا اللئیم۔
فقر و فاقہ کریم بہتر است از دولتِ لئیم۔
فقد اللیام راحة الانام۔
گم شدن گروہ لیام راحت و آرام جمہور انام۔
فساد النیة ترتفع البرکة۔
فسادِ نیت موجب زوالِ برکت است۔
فی العجلة الندامة فی الاناة السلامة۔
پایانِ عجلتہا در امور ندامت است و انجامِ تامل در کارہا سلامت۔
فکر ساعة قصیرة خیر من عبادة طویلة۔
فکر ساعتی در صنائع پروردگار بہتر است از عبادتِ بسیار۔
فاز بالسعادة من اخلص العبادة
اخلاص عبادت فوز سعادت۔
فخر المرء بفضله لا باصله۔
نازش مردم از فضل و ادب است نه از جلالت و نبالتِ نسب۔
فضل الرجل یعرف من قوله۔
دانستہ شود فضلِ رجال از طرز و طریق اقوال۔

باب القاف

قوام العیش حسن التقدیر و ملاکه حسن التدبیر۔

چیزیکہ قیام زندگی ازآنست خوبیٔ تقدیر است وزینت وزیبِ آن از حسن تدبیر۔

قلة الکلام تستر العیوب ویقلل الذنوب۔

قلتِ کلام پوشندۂ عیوب است وکم کنندۂ ذنوب۔

قلة الاکل من العفاف وکثرته من الاسراف۔

کم خوردن از لوازم زہد وعفاف است وبسیارخواری داخل تبذیر واسراف

قد یکذب الرجل علی نفسه عند شدة البلاء بما لم یفعله

گاہے مردم را اتہام بنفس خود بکذب ودروغ راست آید واقرار واعتراف در شدت بلا بنا کردہ ہا نماید۔

قلیل لك خیر من کثیر لغیرك۔

مال قلیل کہ در ملک واختیار است بہتر از مال کثیر اغیار ؎

کہن جامۂ خویش پیراستن   بہ از جامۂ عاریت خواستن

قل من اکثر من الطعام فلم یسقم

کمتر است کہ شخص بسیار خوار مریض وبیمار نباشد۔

قدم احسانك تغنم وقوم لسانك تسلم۔

تقدیم در احسان بس غنیمت است جہتِ اثبات وصداقت وراستی زبان باعث ہر گونہ سلامت وامان۔

قدم الاختبار فی اتخاذ الاخوان فان الاختبار معیار یفرق بین الاخیار والاشرار۔

برادر خواندن ودوستی طلبیدن را آزمائش باید کہ از محک امتحان امتیاز

در نیکان و بدان بظهور آید۔

قبول عذر من المجرم مواجب الکرم و محاسن الشیم

قبولِ عذرِ مجرمان بر کریمان واجب و اربابِ خصائل حمیدہ بآن راغب۔

قلة الکلام تستر العوار و تقی من العثار

سکوت ورزی عیب پوش باشد و از لغزش و خطاہا در امان دارد۔

قلیل العلم مع العمل خیر من کثیرہ بغیر عمل۔

اندک علم با عمل بہتر است از بسیاری علم بی عمل۔

باب الکاف

کما ان الشمس واللیل لا یجتمعان کذالک حب اللہ وحب الدنیا

لا یجتمعان۔

خدارا کس با دنیا نیابد محال است کہ آفتاب در شب تابد

ہم خدا خواہی و ہم دنیای دون   این خیالست و محالست و جنون

کل دعاء یضیق بما جعل فیہ الا دعاء العلم فانہ یتسع۔

ہر ظرف را وسعتے مقرر است کہ بزیادتی مظروف کوتہی نماید۔ مگر ظرف علم کہ از بسیاری مظروف وسعتش افزاید۔

کفر النعمة مزیلھا و شکرھا مستدیمھا۔

کفرانِ نعمت سبب فنا و زوال و شکرِ نعمت باعث استدامت و کمال۔

کل ماض فکان لم یکن کل آت فکان قد۔

گذشته گویا که نابود و بهر آئنده بمنزلهٔ موجود۔

کفی بالمرء شغلاً بمعائبه عن معائب الناس۔

بعیب بینی های خود کار داشتن بهتر است از عیوب دیگران فاش ساختن۔

کم من نعمة سلبها ظلم کم من دم سفکه فم۔

ب الوان نعمتها که ظلم و جورش برنگ زوال آمیخته و بسا خونها که سخت و درشت گوئی زبان و دهن از هم ریخته۔

کمال العاقل قوت وجواب الجاهل سکوت۔

سخن عاقل قوت روح و دل است و زبان از سخن بستن جواب جاہل۔

کن لعقلك مسعفًا و لهواك مسوفا۔

آنچه مقتضائے عقل ثواب اندیش است باختیار آن تعجیل ساز و آنچه خواهش نفس بدکیش است از لیت و لعل بتاخیر انداز۔

کن بمالك متبرعًا وعن مال غیرك متورعًا۔

بذل نمودن اموال خویش بخیرات و احسان و دست کشیدن از تصرف مال دیگران۔

کن متصفًا بالفضائل متبریا من الرذایل۔

هر دم را باید که متصف باشند بفضائل و اجتناب سازند از رذائل۔

کثرة البذل آیة النبل کثرة الهزل آیة الجهل۔

زیادتی داد و دهش نشان بزرگی و جلالت است و هزل بسیار دلیل بر جهل و سفاهت

کم من ذلیل اعزه عقله کم من عزیز اذله جهله۔

بسیار ذلیلان را عقل سلیم بعزت پرداخته و بسا عزت یافتگان را جهل و سفاهت ذلیل و خوار ساخته

کما تعین تعان کما تدین تدان۔

چنانکہ از خلق خدا کنی پاداشس آن از خدا یابی۔

کلّ یحصد ما زرع ویجزی ما صنع۔

ہر کس درومی سازد از زراعت مثل آن تخمی کہ افشاندہ وجزا وپاداش عمل می یابد چہ شعار اوماندہ ہ

گندم از گندم بروید جو زجو　　از مکافات عمل غافل مشو

کن للمظلوم عونا وللظالم خصما۔

با مظلوم نصرت ویاری باید واز ظالم عداوت وبیزاری شاید۔

کم من انسان اہلکہ لسان کم من انسان استعبدہ احسان

بیشتر مردم از زبان ہلاک گشتند وبسا مردم از وجہ احسان بندہ ہستند۔

کم من فقیر غنیّ کم من غنی مفتقر۔

بسا فقرا از نقد قناعت ہمسر اغنیا وبسا اغنیا از حرص وہوس بصورت فقرا۔

کیف ینتفع بالنصیحۃ من یلتذّ بالفضیحۃ۔

وعظ ونصیحت نفعی بآنکس نبخشد کہ ذائقہ رسوائی وفضیحت را پسندد۔

کفی بالمرء ذیلۃ ان لعجب بنفسہ کفی بالمرء فضیلۃ ان ینقبض نفسہ۔

غرور نفس خود عین رذالت است وانکسار نفس نہایت فضیلت وشرافت۔

کثرۃ الکلام یملّ السمع کثرۃ الالحاح یوجب المنع۔

زیادتی کلام سمع خراشی سامع است وزیادتی سماجت والحاح باعث ناکامی وحرمان

كثرة السّؤال يورث الملال۔

زیادتی و مبالغہ در طلب باعث ملال و عدم حصول مطلب۔

كثرة ضحك الرجل يفسد وقاره كثرة كذب الرّجل يذهب بهائه۔

از کثرت ضحک و خندہ ذلت و سبکیہا میشود و از کذب و دروغ آبروئے انسان ضائع میشود

كن بالمعروف آمرًا وعن المنكر ناهيًا ولمن قطعك واصلًا ولمن حرمك معطيًا۔

اختیار ساز امر بہ نیکیہا و مانع باش از بدیہا و صلۂ رحم بجا آر برائے کسیکہ قطع رحم از تو ساختہ و بدہ کسے را کہ ترا از عطائے خود محروم داشتہ۔

كن عفوًا في قدرتك جوادًا في عسرتك مؤثرًا مع فاقتك تكمل لك الفضائل۔

عفو تقصیر مع القدرۃ و جود و کرم در عسرت و ایثار در فاقہ و مصیبت موجب تکمیل مراتب فضیلت است۔

كذب السّفير يولد الفساد ويفوت المراد۔

سفارت دروغ گو باعث فتنہ و فساد و سبب فوت مراد۔

كثرة المزاح يذهب البهاء ويوجب الشحناء۔

زیادتی مزاح باعث بی آبروئی و ذلت و موجب عداوت و خصومت۔

كل شيء يميل الى اصله كل شيء ينفر من ضدّه۔

ہر چیز را باصل و شل خود رغبت و از غیر و نا جنس نفرت۔

کم من وضیع رفعہ حسن خلقہ کم من رفیع وضعہ قبح خلقہ

بسا کمینگان از حسن واخلاق بزرگ وجلیل واکثر بلند قدران از خصائل بد خوار و ذلیل

کن عاقلاً فی امر دینک جاھلاً فی امر دنیاک۔

می باید ترا عقل وہوشیاری در امور عقبا و جہل وسفاہت در کارہائے دنیا۔

کن حلیماً فی الغضب صبوراً فی الرھب۔

سزاوار است حلم وبردباری وقت غیظ وغضب وصبر وشکیبائی ہنگام خوف وتعب

باب اللام

لیس من عادۃ الکرام تاخیر الانعام لیس من شیم الکرام

تعجیل الانتقام۔

کریمان در بخشش وانعام تاخیر نسازند ودر عوض خواستن از گنہگاران تعجیل جائز ندارند۔ صرف اینمقولہ در محامد سلطانی زیبا ودرج آن در کتاب مجموعہ محاسن حضرانی خوشنما الحق در گذشتن از انتقام وعطاہائے بخشش وانعام خاصۂ ذات بندگان عالیمقام است۔

لن یسبقک الی رزقک طالب لن یغلبک علی ماقدر لک غالب

طالبے بر رزق وروزی تو دست سبقت نیابد وغالبی پنجہ تقدیر ترا بچیرہ دستی نیابد

لاتنظر الی من فوقک وانظر الی من دونک

از خود بہتر و برتر را نظر کردن نشاید بلکہ بحال کمتران نگریستن باید۔

لکلّ کبدٍ حرقۃ لکلّ جسم فرقۃ۔

ہر جگر را درد نیا سوزیست و ہر جمعیت را افتراق روزیست۔

لکلّ ھمّ فرج لکلّ ضیق مخرج۔

انجام ہر غم واندوہ رفاہ و فلاح است ومآل مضایق خروج و نجاح۔

لکلّ امرءٍ فی مالہ شریکان الوارث والحوادث۔

در مال ہر مردم دو شریک است یکی حوادث زمانہ و دیگرے وارث دیگانہ۔

لا تفرح بالغناء والرخاء ولا تغتم بالفقر والبلاء فان

الذھب یجرب بالنار والمؤمن یجرب بالبلاء۔

فرخناکی از ثروت وغنا نباید و درد و الم بفقر و عنا شاید ہمچنانکہ امتحان طلا مختص

بنار است۔ ابتلائے مومن در بلاہائے سخت و ناگوار۔

لا تستصغرنّ عدوا وان ضعف۔

دشمن را کمتر شمردن نباید اگرچہ ظاہرش حقیر نماید۔ چنانکہ گفتہ اند ع

دشمن نتوان حقیر و بیچارہ شمرد

لم یوفق من استحسن القبیح واعرض عن قول النصیح

موفق نیست کسیکہ نیک دانست فعل قبیح را ولایق اعراض شمرد قول نصیح را۔

لیس فی سرف شرف لیس فی اقتصاد تلف۔

نیست در اسراف مال بزرگی و فضیلت و نیست در میانہ روی تلف و نقصان از روئے

شریعت۔

لکلّ مقام مقالٌ لکلّ امرٍ مآلٌ۔

مناسب ہر مقام کلامے۔ و برائے ہر چیز انجامے۔

للاحمق مع کل قول یمین لرسل اللّٰہ فی کل حکم تبیین

قسم خوردن بر کلام کار سفہا و دلیل انگیختن بہر حکم طریقۂ انبیاء است۔

لا تشرکن فی رائک جبانا یضعفک عن الامر و یعظم علیک ما لیس بعظیم

مرد کم ہمت و جرأت را بمشورت گرفتن نباید کہ ارادہ را ضعیف سازد و امر ضعیف را عظیم و بزرگ نماید۔

لیکن سمیرک القرآن لیکن سجیات السخاء والاحسان

بہترین قصص و حکایات قرآنست و عمدہ ترین خصائل و عادات احسان۔

لا تشاور عدوک واستر خبرک۔

از دشمن صلاح جستن نباید بلکہ پوشیدن راز ہا شاید۔

لکل شئ حلیۃ وحلیۃ المنطق الصدق۔

برائے ہر شئ زیوری باید و زیور کلام راستی خوش نماید۔

لا تخف الا ذنبک لا ترج الا ربک۔

خوف نباید مگر از افعال ذمیم و امید نشاید مگر از خداوند رحیم۔

لسانک ان امسکتہ نجاک وان اطلقتہ اردٰک۔

زبان از سخن بستن امانست از لغزش و خطا و بی محابا سخن زدن موجب ہلاکت و استہزاء۔

لم یوفق من بخل علی نفسہ بخیرہ و خلف مالہ لغیرہ

توفیق بر داشتہ شود کسیکہ بخلش خیر و نیکیہا بنفس خویش رساند و مال حطام دنیا و پس

جہت بیگانہ وغیرہ باقی ماند۔

لم یتجمل بالقناعة من لم یکتف بیسیر ما وجد لم یتجمل

بالعفة من اشتہی ما لا یجد۔

قناعت ندارد کسیکہ اکتفا نساخت بقلیل و یسیر و صاحب عفت نیست آنکہ خواہش

کرد بچیزیکہ حصولش دشوار و عسیر است۔

لیس ثواب عند اللہ سبحانہ اعظم من ثواب السلطان

العادل والرجل المحسن۔

نیست ثوابے عظیم تر پیش خداوند رحیم از ثواب عدالت سلاطین و عطاء و احسان کریم

لکل شئی زکوٰة و زکوٰة العقل احتمال الجہال۔

ہر شئی جہت حفظ و سلامتش زکوتی مقرر است و زکوة عقل سلیم تحمل کلام

جاہل بے خبر است

لکل شئی فضیلة و فضیلة الکرام اصطناع المعروف

برائے ہر شئی بزرگی و فضیلت است و فضیلت کریمان حسن سلوک با مردمان۔

لا تشرب السم اتکالا علی ما عندہ من التریاق۔

آشامیدن زہر و سموم نہ باید اگرچہ دفع آن بوجود تریاق بتقین نماید۔

لیس لمتوکل عناء لیس لحریص غناء۔

متوکل را فقر و عنا و حریص را ثروت و غنا نہ باشد۔

لیس بحکیم من طلب حاجتہ غیر کریم۔

نصیبی از حکمت و خرد و بر نداشت کسیکہ حاجت خود را از غیر کریم طلب داشت

لیس الملق من خلق الانبیاء لیس الحسد من خلق الاتقیاء

تملق وچاپلوسی از عادت انبیا و بغض وحسد از خصلت اتقیا نباشد۔

لو ان الموت یشتری لاشتراہ الاغنیاء۔

اگر موت وفنا از اشتراء و ابتیاع بملک و اختیار کسی میرفت هر آئینه می خریدند آنرا اغنیا و برنمیداشتند اقامت از دنیا۔

لو جرت الارزاق بالالباب لم تعش البهائم والحمقی۔

اگر رزق و روزیها بارباب خرد مختص بودے بهیمه و بیدانش را زندگانی صورت نه نمودے ؎

اگر روزی بدانش برفزودے ز نادان تنگتر روزی نه بودے

لو یعلم المصلی ما یغشاہ من رحمة اللہ لما رفع راسه من السجود

رحمت خدا که برگرد نماز گذار باشد اگر نماز گذار آنرا بداند سر از سجود برداشتنش ناگوار باشد۔

لن ینجو من الموت غنی لکثرة ماله لن یسلم من الموت فقیر لاقلاله۔

زرداری اغنیا و بی زری فقرا موجب سلامت از موت و سبب امان از فوت نباشد

لو بقیت الدنیا علی احد لم تصل الی من هی فی یدایه۔

اگر دنیا مختص برائے یک کس بودے حاکمے که امروز است چسان حکومت فرمودے۔

باب المیم

من کثرت نعم الله علیه کثرت حوائج الناس الیه۔

کسیکہ مورد نعمتہائے الٰہی است محتاج الیہ حوائج نامتناہی است ازینجاست کہ ذات قدسی صفات سلاطین نامدار و بادشاہان والا تبار کہ سایۂ پروردگار است مرجع مہام امور اہل روزگار می باشد۔

من رضی بالقضاء طاب عیشہ من تحلّی بالحلم سکن طیشہ

کسیکہ بقضائے الٰہی راضی گردید خوش گزرانید زندگانی و عیش را و کسیکہ زیور حلم و صبر پوشید خموش کرد آتش غضب و طیش را۔

من قبل النصیحۃ امن من الفضیحۃ

کسیکہ قبول ساخت نصیحت۔ رستگاری یافت از فضیحت۔

من تعزّز بالله لم یذلہ السلطان و من اعتصم بالله لم یضرّہ الشیطان۔

خواستگاران عزت از درگاہ پروردگار مصئون اند از ذلیل ساختن سلاطین نامدار و عصمت طلبان از حضرت خداوند رحیم محفوظ اند از اضرار شیطان رجیم۔

مالابن آدم والفخر اولہ نطفۃ آخرہ جیفۃ لا یرزق نفسہ ولا یدفع حتفہ۔

بر فخر و مباہات ابن آدم خاک است کہ ابتدایش نطفۂ نجس و انتہایش میتۂ ناپاک نفس خویش را بفکرہا روزی نرساند و دفع موت از تدبیرہا نتواند۔

من قبض یدہ مخافۃ الفقر فقد تعجل الفقر۔

کسیکہ دست کشید از جود و کرم بنابر حفظ دینار و درم۔ رخ داد بفقر و عنا و بر تافت از و روئے غنا چہ امساک مال باعث عجلت زوال و سبب فنائے مال است۔

من حفر بئر الاخیہ فقد وقع فیہ۔

کسیکہ برائے اہلاک برادر مؤمن چاہ میکند خودش اندران می افتد چنانکہ ترجمہ این مثال عجمیان میگویند۔ چاہ کندہ را چاہ درپیش۔

من استبد برائہ فقد ضل وھلک۔

کسیکہ اصرار بر عقل درائے خویش دارد پیوستہ مضرت و ہلاک خویش میخواہد۔

من کثر ضحکہ قلت ھیبتہ۔

کسیکہ خندہ بسیار آرد رعب و سطوت ندارد۔

من عرف اللہ کملت معرفتہ ومن خاف اللہ قلت مخافتہ

کسیکہ شناخت خدا را در مرتبہ عرفان وحید کامل است و کسیکہ ترسید از خدا ایمنی از خوف جہاں باو حاصل۔

من نصحک اشفق علیک ومن وعظک احسن الیک۔

ناصحِ تو شفیق و مہربانست و واعظ تو سالکِ طریق احسان۔

من دنت ھمتہ فلا تصحبہ۔

مصاحبت با شخص کم ہمت نباید کہ ہمت را پست نماید۔

معاداۃ الرجال من شیم الجہال مدارۃ الرجال من افضل الافعال۔

دشمنی ها با مردم طریقۂ جہال و خلق و تواضع بہترین افعال است۔

من عفّ خفّ عند الله وزره وعظم عند الله قدره

کسیکه عفت شعارِ خود دارد سبک میباشد از روئے گناه و بزرگ و عظیم است پیش خدا از روئے مرتبه و جاه۔

من صور الموت بین عینیه هان امر الدنیا علیه۔

کسی را که اجل پیش نظر است امور دنیا در چشمش حقیر تر است۔

من ظلم نفسه کان لغیره اظلم من اشتغل لغیر المهمّ ضیع الاهم۔

کسیکه بر نفسِ خویش ظلم نماید بر دیگران ظلم شدید از و بظهور آید و اشتغال با مور غیر ضروری و لهویات باز دارنده از ضرور و واجبات است۔

من کتم مکنون دائه عجز طبیبه عن شفاءه۔

کسیکه مرض باطنش مخفی ماند طبیب بیچاره علاجش حیران تواند۔

من خان سلطانه بطل امانه۔

خیانت در امور شاهی کردن امان و عافیت خود تلف نمودن ست۔

من کثر احسانه کثر خدمه واعوانه۔

کسیکه دستِ عطا و احسانش دراز است اعوان و مددگارش دمساز۔

من وقف عند قدره اکرمه الناس من تعدی حده اهانه الناس۔

کسیکه موافق قدر و مرتبه خود کارساز د خلق خدا باکرامش پردازد و آنکه از حدّ مرتبه

خویش پاکزا زد۔ اہانت و خواری در نظر مردم دار۔

ما اقرب الدنیا من الذهاب والشیب من الشباب

دنیا بگذشتن قریب و جوانی بہ پیری نزدیک۔

مرارة الیاس خیر من التضرع الی الناس۔

تلخی ہائے یاس و حرمان بہتر از التجا بردن باین و آن۔

ما افسد الامل للعمل ما اقطع الاجل للامل۔

آرزو ہائے دنیا در عمل خیر چہ رخنہ ہا اندازد و قرب موت در قطع امید چہ فتنہ ہا برپا سازد

ما احسن العفو مع الاقتدار ما اقبح العقوبۃ مع الاعتذار

چہ نیکو است عفو در زمانِ اختیار و قدرت و چہ بدتر است عقوبت ہنگام معذرت

ما اقبح بالانسان باطناً علیلاً و ظاہراً جمیلاً۔

چہ بدتر است انسانی کہ باطنش بمرضِ عصیان بیمار۔ و ظاہرش بصلاح و تقوی نیکو کردار باشد۔

ما احسن بالانسان ان لا یشتہی ما لا ینبغی۔

چہ نیکوتر است آنکہ صبر نماید بگم شدن مطلوب و چہ نیکوتر است کسیکہ طلبگاری نہ نماید بامر نامحبوب۔

ما اکلتہ راح وما اطعمتہ فاح۔

خود خوردن راحت نفس خویش خواستن و خورانیدن غیر نشر فیضان خود ساختن است

ما لا ینبغی ان تفعلہ فی الجہر لا تفعلہ فی السر۔

فعلیکہ اظہار و اعلانش ناسزا است ترک در کتمان و اخفا ہم زیبا است۔

ما عمرت البلدان بمثل العدل ما حصنت الاعراض بمثل البذل۔

چہ آبادان مینماید شہرہا از انصاف و عدالت و چہ محفوظ مینماید آبروہا از جود و سخاوت

ما اهدم التوبة لعظيم الجرم۔

توبہ مردم گناہگار منہدم سازندہ بنائے جرائم کبار است۔

ما افتقر من ملك فهما و مات حتى احيى علماً۔

کسیکہ عقل و خرد مملوک اوست فقرش درنگیرد و کسیکہ علوم را کسب و اکتساب زندہ سازد گاہے نمیرد۔

ما احسن بالانسان ان يقنع بالقليل ويجود بالجزيل

چہ نیکوترین صفتہا است قناعت بر قلیل و داد و دہش بعطیۂ جزیل

ما فرار الكرام من الحمام كفرارهم من البخيل ومقارنة اللئام

کریم از موت و فنائے خود نا اندیشد چندانکہ از صحبت بخیل و لئیم گریزد۔

ما من شيئ اخلب لقلب انسان من لسان ولا اخدع لنفس من شيطان۔

در زندہ دلہائے انسان زیادہ از زبان نیست و فریب دہندہ نفسہا بالاتر از شیطان نیست

من لم ينتفع بنفسه لم ينتفع به الناس۔

کسیکہ فائدہ رسان نفس خویش نباشد نفع دیگران از وچگونہ بظہور آید۔

ما اكثر الاخوان عند الجفان واقلهم عند حادثات الزمان۔

بسیار و فراوان باشند خویش و برادر و قتیکه دیگ ہا بطبخ در آید و نایاب شوند عزیز و اقارب و قتیکه بلاہا بر سر آید۔

من یبذل برہ انتشر ذکرہ۔

کسیکہ طریق عطا و احسان یاد داشت لوائے نیکنامی برافراشت۔

من اسرع الجواب لم یدرک الصّواب۔

سُرعت در جواب برگرداند از راہِ صواب۔

من شاور ذوی النہی والالباب فاز بالنجح والصّواب۔

مشاورت با اربابِ عقل و آداب میرساند بحلّ کار و راہ صواب۔

من وجہ رغبتہ الیک وجب المعونۃ علیک۔

کسیکہ بسوئے تو راغب است اعانتش بر تو واجب۔

من بسط یدہ بالانعام حصّن نعمتہ بالانصرام۔

کشادن دست انعام از روئے ہمّت باعثِ فراوانیٔ دولت و نعمت است۔

من الواجب علی الفقیر ان لا یبذل من غیر اضطرار سوالہ من الواجب علی ذی الجاہ ان یبذلہ لطالبہ۔

فقیر را سوال نمودن در غیر عالم یاس و اضطرار نا سزاوار است و اربابِ جاہ و غنا را انجاحِ مرام سائلین درکار۔

ما اقرب النقمۃ من الظّلوم ما اقرب النصرۃ من المظلوم

بسیار قریب است عذابِ الٰہی از ظالم ستمگار و نہایت نزدیک است نصرتِ خدا از مظلوم ناچار۔

من کفارات الذنوب العظام اغاثة الملهوف من افضل
المکارم تحمل المغارم واقراء الضیوف۔
از کفارہائے گناہانِ کبیرہ فریادرسی مظلوم وملہوف است و بزرگترین بزرگیہا ادا نمودن
قرض ناداران وخواندن مہمان وضیوف۔
من عذاب لسانه کثر اخوانه۔
کسی راکہ شیرین زبانی باختیار است اعوان واخوانش بسیار است۔
من قنع برائه هلک من استشار العاقل ملک۔
کسیکہ اکتفا نمود بعقل وفکرِ خویش در آخرت ندامت وپشیمانیہا دید وکسیکہ مشورت کرد
با عاقل بمطلب ومرام فائز گردید۔
من غنی عن التجارب عمی عن العواقب من راقب العواقب
سلم من النوائب۔
کسیکہ امتحان بگردش روزگار نساخت از انجام کار نابیناست وکسیکہ عاقبت اندیشی
نمود محفوظ از مصیبت وبلا است۔
من سل سیف العدوان سلب عز السلطان من حرم
السائل مع القدرة عوقب بالحرمان۔
کسیکہ تیغ ظلم برآہیخت خون مملکت وسلطنت خود ریخت وکسیکہ سائل را محروم داشت
انجامش خود حرمان ونقصان برداشت۔
من طلب خدمة السلطان بغیر الادب خرج من السلامة
الی العطب۔

کسیکہ در خدمتِ سلطان حدِ ادب ندید از محلِ سلامت بجائے ہلاکت رسید۔

من دلائل العقل النطق بالصّواب من برہان الفضل صائب الجواب۔

دلیلِ عقل تکلم براستی وصواب ست ودلیلِ بزرگی وارسیدن بجواب۔

من اعظم مصائب الاخیار حاجتہم الی مداراۃ الاشرار

اعظم مصیبتہا جہتِ نیکان حاجت افتادن بتواضع ومدارات بدان۔

ماندہ من استغار ماضلّ من استشار۔

کسیکہ طلب خیر سازد از ندامت وارہد وآنکہ مشورہ جوید بہ گمراہی نہ رسد۔

باب النّون

نکیہ الجواب من نکیہ الخطاب۔

اگر درشت ونا ملایم خطابست سخت ودشوار برایش جواب ست۔

نعم زاد المعاد الاحسان الی العباد۔

بہترین توشۂ معاد احسان وکرم نسبت عباد۔

نعم الجہال کروضۃ علی مزبلۃ۔

نعمت جاہل مانند گلشنی است بر مزابل۔

نال الغناء من رضی بالقضاء ونال المنی من عمل لدار البقاء

استغناء یافت ہر کہ راہِ رضائے الٰہی بپیمود وبتمنّا ہا رسید ہر کہ عمل بنابر آخرت نمود۔

باب الواو

وجدت الحلم والاحتمال انصر لی من شجعان الرّجال

تحمل و برداشت کلام سخت و دشوار بہترین یاری کنندگان ست از دلیران روزگار

وقار الشیب احب الیّ من نضارة الشباب

متانت و وقار پیرانہ سالی محبوب تراست از نضارت و تازگی جوانی۔

وعد الکریم نقد و تعجیل وعد اللئیم تسویف و تعلیل

کریم بایفائے وعدہ عجلتہا سازد ولئیم وعدہ امروز را بفردا اندازد۔

وقّروا کبارکم یوقرکم صغارکم

بزرگ داشت بزرگان ساختن توقیر خویش از خردان خواستن است۔

وفور العرض بابتذال المال۔

تکمیل مراتب و عزت از بخشش وہمت است۔

باب الهاء

هلك من ما يعرف قدره ولم يجز ذا مره

مبتلائے ہلاکت است کسیکہ مرتبۂ خویش را نشناخت و شان و وقار خویشتن را حفاظت نساخت۔

هلك فيّ رجلان محبّ غال ومبغض قال۔

دریافتند ہلاکت را در باب من دو کس یکی دوست من که غلو نماید و دیگر دشمنم که قلاوت ازو آید۔

هیهات ان یفوت الموت من طلب وینجو منه من هرب

حسرت وافسوس براین دوامر محالست در نگرفتن موت کسی را که جوینده وطالب است و تاخیر نمودن موت جہت کسیکه گریزنده وہارب است۔

هوالک اعدی علیک من کل عدو فاغلبه والا اهلکک

نفس تو غالب ترین دشمنانست تا بروغلبه نیابی موجب ہلاکت وخسرانست۔

هلک من رضی عن نفسه ووثق بما تسوّله له۔

ہلاک گردید کسیکه خود را برضائے نفسِ خویش انداخت واعتماد بر فریب دہی او ساخت

باب الیاء

یبلغ الصّادق بصدقه مالا یبلغه الکاذب باحتیاله

درست وراست گو از صدق خویش مطلبی دریابد که کاذب ودروغ گو را از حیله سازی بحصول نه انجامد۔

ینبغی ان تکون افعال الرّجل احسن من اقواله ولا تکون اقواله احسن من افعاله۔

باید که افعالِ مردم بہتر باشد از اقوال نه اینکه اقوالش بہتر باشد از افعال۔

یمتحن الرّجل بفعله لا بقوله۔

آزمایش مردم از فعل وکردار است نه از قول وگفتار۔

يطلبك رزقك اشد من طلبك له فاجمل فی طلبه -

طلب نمودن رزق و روزی ترا زیاده از آنست که تو تلاش آن نمائی پس مناسبست که طلب و تلاش آن بنا بر حفظ آبرو اهتمام کمتر فرمائی -

يعجبني ان يكون الرّجل حسن الورع متنزّها عن الطمع

كثير الاحسان قليل الامتنان -

خوش می آید مرا کسیکه صاحب زهد و ورع باشد و حرص طمع ندارد و احسان بسیار کند و منّت کمتر نهد -